

Куртакова Ганна Олександрівна,
доцент кафедри конституційного
права Навчально-наукового
інституту права та психології
Національної академії внутрішніх
справ, кандидат юридичних наук

ПРАВА УЧАСНИКІВ ПРОЦЕСУ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СПРАВЕДЛИВОГО СУДУ В ДІЯЛЬНОСТІ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ

У контексті зростаючої ролі міжнародного кримінального правосуддя, зокрема діяльності Міжнародного кримінального суду (МКС), питання дотримання прав учасників процесу та забезпечення справедливого суду набуває особливого значення. Це особливо актуально для країн, які перебувають у стані збройного конфлікту або пережили масові порушення прав людини, таких як Україна. Забезпечення рівності сторін, захист потерпілих, свідків і прав обвинувачених — основа довіри до міжнародного правосуддя.

Мета: проаналізувати механізми забезпечення процесуальних прав учасників судового процесу в Міжнародному кримінальному суді та оцінити ефективність гарантій справедливого судочинства відповідно до норм міжнародного права.

Завдання дослідження:

1. Розкрити правовий зміст процесуальних гарантій учасників провадження в МКС.
2. Дослідити специфіку реалізації прав обвинувачених, потерпілих і свідків.
3. Визначити механізми забезпечення неупередженості, незалежності та публічності суду.
4. Оцінити відповідність діяльності МКС міжнародним стандартам прав людини.

Фундаментальним принципом функціонування Міжнародного кримінального суду (МКС) є забезпечення **справедливого, неупередженого та публічного судового розгляду**, відповідно до міжнародних стандартів прав людини. Усі учасники процесу — обвинувачені, потерпілі, свідки, представники сторін — мають чітко визначені права, що гарантують баланс інтересів і рівність сторін.

Римський статут надає обвинуваченому **широкий спектр процесуальних гарантій**, що відображають кращі демократичні традиції кримінального права:

- **Презумпція невинуватості** — кожна особа вважається невинною, доки її вина не буде доведена у встановленому порядку. Це один із ключових принципів, що пронизує весь процес.

- **Право знати суть обвинувачення** — обвинувачена особа має бути детально повідомлена про суть, характер та підстави обвинувачення, що дає змогу ефективно готувати захист.
- **Право на захист** — обвинувачений має право користуватися допомогою адвоката з моменту першого допиту. Якщо особа не може собі дозволити адвоката, його призначає Суд за рахунок коштів МКС.
- **Право не свідчити проти себе** — жодна особа не може бути примушена до зізнання у вчиненні злочину або до самообвинувачення.
- **Право на переклад** — усі процесуальні документи та засідання мають бути доступні мовою, якою володіє обвинувачений.[1]

Особливістю процесу в МКС є **активна участь потерпілих** — не лише як свідків, а й як окремої сторони, що може подавати заяви, надавати інформацію, виступати в судових засіданнях через представників. Суд також може ухвалити рішення про компенсацію потерпілим у випадку визнання вини обвинуваченого.

Свідки, зокрема жертви насильства, мають право на **захист**, що включає:

- забезпечення анонімності (за потреби);
- фізичну безпеку (в тому числі програму переселення);
- психологічну підтримку;
- право не свідчити у випадках, коли це суперечить нормам моралі, сімейної етики чи може завдати шкоди свідкові або його родині.[2]

Забезпечення справедливості суду

МКС діє на засадах **незалежності, неупередженості та публічності**. Судді обираються Асамблеєю держав-учасниць із врахуванням професійного досвіду, географічного представництва та гендерного балансу. Процес ухвалення рішень відбувається колегіально та з належним мотивуванням.

Важливим елементом забезпечення справедливості є **прозорість** процесу. Засідання Суду, як правило, є відкритими, транслуються онлайн та супроводжуються офіційними звітами. Водночас, за потреби, можуть застосовуватись заходи щодо конфіденційності — зокрема в інтересах безпеки свідків або обвинувачених.

Таким чином, процесуальні гарантії у діяльності МКС відповідають високим стандартам міжнародного права та прав людини. Це підкреслює не лише правовий, а й моральний авторитет Суду як інституції глобального правосуддя.

Попри формально закріплені стандарти справедливого судочинства в діяльності Міжнародного кримінального суду (МКС), на практиці існує низка проблем, які потребують вирішення.

Однією з ключових проблем є **формальність участі потерпілих у процесі**. Хоча вони визнані окремою стороною провадження, їхній вплив на хід розгляду справ часто обмежується подачею письмових заяв, без реальної можливості впливати на прийняття рішень. Для подолання цієї проблеми доцільним є запровадження цифрових комунікаційних платформ, які дозволять

потерпілим брати участь у засіданнях дистанційно, висловлювати свою позицію в інтерактивному форматі, а також створення дорадчих рад з числа потерпілих у масштабних справах.[3]

Іншою суттєвою проблемою є **нерівний доступ до правової допомоги**. У багатьох випадках обвинувачені або потерпілі, які не мають фінансових ресурсів, позбавлені можливості найняти компетентних адвокатів чи представників. Як наслідок — порушення принципу рівності сторін. Вирішенням цієї проблеми могло б стати формування спеціального фонду правової підтримки, який би забезпечував участь адвокатів незалежно від фінансового стану учасника процесу.

Не менш небезпечною є проблема **політичного тиску на МКС**, що проявляється у відмові окремих держав визнавати юрисдикцію Суду або співпрацювати з ним. Це підриває авторитет інституції та заважає виконанню рішень. Подолати цю проблему можна шляхом запровадження санкційних механізмів у співпраці з ООН, а також через створення міжнародного механізму відповідальності держав за саботаж діяльності МКС.

Викликає занепокоєння й **небезпечне становище свідків і потерпілих**, зокрема у справах про геноцид, сексуальне чи етнічне насильство. Навіть попри існування програм захисту, страх перед переслідуванням або помстою часто стримує їх від надання свідчень. Цю проблему можна вирішити шляхом розширення програми захисту, включаючи не лише фізичну безпеку, а й психологічну допомогу, соціальний супровід та можливість переселення до безпечних країн.

Також слід зазначити **брак локального підходу у функціонуванні МКС**. Віддаленість Суду від місця подій часто ускладнює комунікацію з учасниками процесу через мовні бар'єри, культурні відмінності та недовіру до зовнішніх інституцій. Виходом із ситуації може стати створення регіональних представництв або мобільних судових груп, які б працювали безпосередньо у постраждалих регіонах, адаптуючи міжнародне правосуддя до місцевих реалій.

Нарешті, **тривалість судового процесу** у МКС залишається проблемою. Справи можуть тривати роками, що шкодить не лише оперативності правосуддя, а й моральному стану потерпілих. Щоб оптимізувати процес, доцільно запровадити механізми прискореного розгляду в справах із достатньою доказовою базою, а також активніше застосовувати попередні слухання для зменшення навантаження на основний судовий процес.

Таким чином, усунення вказаних проблем сприятиме не лише зміцненню авторитету МКС, але й підвищенню довіри до міжнародного кримінального правосуддя як інструменту захисту основоположних прав людини.

Список використаних джерел

1. Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17 липня 1998 р. // Офіційний вісник України. – 2006. – № 22. – Ст. 1615.

2. Тютюн О. М. Міжнародний кримінальний суд: правові основи діяльності та процесуальні гарантії учасників провадження. – Київ: Юрінком Інтер, 2021. – 215 с.
3. Петренко Л. О. Право на справедливий суд у міжнародному кримінальному процесі // Право України. – 2022. – № 7. – С. 45–51.

Лук'яненко Марія Юріївна,
здобувач ступеня вищої освіти
бакалавра Навчально-наукового
інституту права та психології
Національної академії внутрішніх
справ

Науковий керівник:

Тригубенко Галина Василівна,
доцент кафедри конституційного
права Навчально-наукового
інституту права та психології
Національної академії внутрішніх
справ, кандидат юридичних наук,
доцент

РОЛЬ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ МІЖНАРОДНОЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ ТА ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ: ПРИКЛАД УКРАЇНИ

Передумовами створення Міжнародного кримінального суду (далі - МКС) стало визнання Генеральною Асамблеєю ООН необхідності створення постійно діючого міжнародного суду, який би розглядав справи аналогічні справам Нюрнберзького та Токійського трибуналів, однак, в той час, як в ООН велися переговори щодо Статуту МКС, світ був свідком вчинення жахливих злочинів на території колишньої Югославії та в Руанді. 17 липня 1998 р. у м. Рим 120 держав прийняли статут, відомий як Римський статут Міжнародного кримінального суду (далі - Римський статут), який заснував Міжнародний кримінальний суд. Вперше в історії людства держави вирішили визнати юрисдикцію постійного міжнародного кримінального суду для переслідування осіб, які скоїли найбільш тяжкі злочини на їхніх територіях або їхніми громадянами після того, як Римський Статут набув чинності 1 липня 2002 р. [1]. Міжнародний кримінальний суд (МКС) є провідним органом міжнародної кримінальної юстиції, що здійснює переслідування осіб, винних у вчиненні найбільш серйозних і грубих порушень прав людини.

Ст. 1 Римського статуту визначає, що Міжнародний кримінальний суд є «постійнодіючою установою та має повноваження здійснювати юрисдикцію стосовно осіб за найбільш тяжкі злочини, що викликають занепокоєння